

Balduin Schwarz: *Örök filozófia*

BUDAPEST: JEL KIADÓ, 2013.

Balduin Schwarzot a magyar olvasók talán nem ismerik. Gondolkodásának jellemzésére alkalmasint egy fél mondat is elegendő, amennyiben az olyan súlyú, hogy mindenki számára megkérdőjelezhetetlenné válik. Ez a „súlyos” mondat véleményem szerint így szól: Schwarz szisztematikus-tárgyi fenomenológiát művel. Kevesen művelnek tárgyi fenomenológiát Husserl tanítványai közül. Schwarz azonban azok közé tartozik, akik nem követték a mestert transzcendentális fordulatában, hanem megmaradtak a tradicionális, ugyanakkor a mindig radikális „Vissza magukhoz a dolgokhoz!”-elv mellett, és azt gondolkodásuk középpontjába állították: alkalmazni kezdték a módszert. Balduin Schwarz fenomenológiai vizsgálódásainak középpontjában olyan, hétköznapiak is nevezhető jelenségek álltak, mint a sírás, megbocsátás, engesztelődés. Azt a fenomenológiai iskolát, amely magát az eredeti husserli motívum folytatójának deklarálja, realista fenomenológai iránylynak nevezzük.

Jelen kötetben azonban nem tárgyi fenomenológiával találkozhatunk, hanem egy klasszikus szellemtörténeti írással. Schwarz a nyugati világ tudomány-fogalmának alakváltozatait és szellemtörténeti fordulatait összegzi egy, a realista fenomenológiára oly jellemző módon: az egészet egy erős katolikus-keresztény megvilágításba helyezi. Schwarz számára ugyanis a „filozófia az a terület, ahol a szellemi mozgás a maga legtisztább formájában [...] mutatkozik meg” (24). Ez a belátás indítja arra Schwarzot, hogy ne egyszerű filozófiatörténetet írjon, hanem a felfedezett perennialitás-gondolat keretében ott is megpillantsa a gondolkodás eredeti alakzatait, ahol erre nem is számítanánk.

Korunk problémái, jelenségei – úgy tűnik – semmiféle kapcsolatban sincsenek a *philosophia perennis* gondolkörével. Schwarz azonban azt mondja, hogy filozófiatörténetileg végig kell járjuk az utat, hogy megértsük a jelen kort, anélkül hogy a történelemből (túl-)táplálkozva relativizmusba esnénk. Schwarz ezt a *tudatos válság folyamata*ként nevezi meg, melynek alapvetően két lépcsőfoka volt. Az első Descartes fellépése, amelynek kapcsán Schwarz a gondolkodás létre és létezőre irányulását emeli ki, valamint a reflexió szerepét, ezáltal a megismerő alany jelentőségének fokozatos növekedését. A másodikat történelmi tudatosulásnak nevezi,

és ez áll a könyv középpontjában. Ez a múlt felfejtését jelenti valami állandó, időtől független törvényen, igazságon keresztül. Ahogy majd láthatjuk, ez a folyamat szerinte éppen a visszájához érkezett el, a történelmi válsághoz, a tudatosulás válságához, amikor az alapvető beállítódás éppen az, hogy az általános törvény és az igazság elérhetetlen, ezért le kell mondanunk róluk. Schwarz pedig éppen ez ellen kíván fellépni: ahelyett hogy hátat fordítanánk, ahelyett hogy zárójelbe tennénk életünk azon elemeit, melyekben korábban biztosak voltunk, szembe kell néznünk a valósággal, a problémával – csak így oldható fel a feszültség. Mivel pedig, ahogy mondtuk, a szellemi jelenségek a filozófiában érhetőek tetten a legplasztikusabban, ezt a filozófia szellemtörténeti problémájának nevezhetjük.

A szellemtörténeti probléma megoldásának célja megmutatni, hogy a szabadság és az általános törvény összeegyeztethető, ily módon feloldhatjuk a feszültséget, melyet jelenünk elutasító magatartása hordoz. Schwarz kétféle filozófiát különít el a probléma kezelése szempontjából. Felmerülhet a jogos kérdés, hogy miért éppen e két területet emeli ki, hiszen első látásra az általa bemutatott kép túlzottan leegyszerűsítőnek tűnik – és bizonyos szempontból az is. Az egyik oldalon elgondolása szerint a relativista filozófiák állnak, melyek úgy tesznek, mintha a szellemtörténeti probléma nem is létezne, így ezek szerinte tulajdonképpen hibásak, önmagukat cáfolják.¹ Bár a relativizmus elméleti alapon valóban támadható, mégis igen éles leegyszerűsítés ez Schwarz részéről, hiszen a filozófia ezen ága, illetve ágazatai is sokkal összetettebbek, mint amilyenekként ő kezeli őket – már csak azért is problematikus ez a meghatározás, mert az általa relativistának tartott filozófiák valószínűleg nem fogadnák el ezt a bélyeget. A másik oldalon képviselhető álláspontként a keresztény filozófia jelenik meg, mely antik hagyományokra támaszkodva, a keresztény tanok alapján szembenéz a szellemtörténeti problémával, s az emberi ismeret múlhatatlanságát szeretné bizonyítani (ezzel együtt az örök igazságot védelmezni), történelmi szinten is kimutatni, ezért *philosophia perennis*nek, azaz örök filozófiának nevezhetjük. Bár a középkor óta a keresztény filozófia rögs utat járt be, mégsem szűnt meg, a rengeteg változás közepette jelenlévő maradt, és ismét virágozni látszik. Történelemfelfogásának legfontosabb mozzanata, hogy hisz az átfogó törvény érvényesülésében – mely, mivel nem egyértelmű mindenki számára, tisztázásra szorul.

Kétségtelen: az irányzatokat irányító törvényszerűség, amit az újabb filozófiában figyelembe kell venni, a klasszikus nyugati metafizika szubsztanciájának állandó feloldására törekszik. E feloldás pedig mint olyan nem egy tudatosan akart, s minden generáció által kifejezetten követett dolog, inkább egy »önmagától«² végbemenő folyamatnak mutatkozik, amellyel szemben tehetetlen az akarat s a legnagyobb, ellentétes irányba törekvő zsenialitás. (53)

Schwarz úgy hiszi tehát, és ez helytállónak tűnik, hogy az újkori filozófiatörténet, mely a középkori filozófiától (és így a *philosophia perennistól*) elszakadni kívánt, folyamatosan ahhoz viszonyította magát, akár kifejezetten ellene irányult és bénítani akarta azt, akár saját rendszerén belül kívánta feloldani. Nem tudta, és a mai napig nem is tudja tehát teljesen eliminálni, ami természetesen önmagában még nem jelenti a keresztény filozófia győzelmét. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy az újkorban a keresztény filozófiával szemben létrejött egy másik irányzat, melyet Schwarz autonóm rendszerfilozófiának nevez (autonóm, hiszen nem köteleződik el, nem rendeli alá magát semminek, de mégis rendszerfilozófia, hiszen az átfogó egészet kívánja képviselni, a világról kialakított képet pedig szellemi rendszerként kívánja felépíteni).

E két filozófiatípus viszonya három szakaszra bontható. Az elsőben a kettő nem tisztázott viszonyban élt egymás mellett – ez Descartes megjelenéséhez köthető. A másodikban a gondolkodók a kettő tartalmi egyezését igyekeztek bizonyítani úgy, hogy megmaradjon (az autonóm rendszerfilozófia jegyében) a filozófia elsődleges szerepe. E korszak legmarkánsabb alkotója Hegel. A harmadik szakaszban, mely a hegeli rendszer „összeomlását” követi, a keresztény és autonóm rendszerfilozófia összeegyeztethetlensége kerül előtérbe, a küzdelem a keresztény tanok ellen. Schwarz szerint itt ellenséges, elnyomó viszony uralkodik a keresztény filozófiával szemben, de az valahogy mégis jelen van. Az új korszak csupán rendszervázlatok sokaságát nyújtja, rengeteg új és érdekes nézőpontot, de tulajdonképpen általános káosz van jelen – éppen ennek ellensúlyozásaként nyomatékosítja Schwarz, hogy nem mondhatunk le a filozófiáról mint a bölcsesség szeretetéről, a *philosophia perennis*ről. Hiszen szerinte ez lényegünk része, s emellett úgy tűnik, az is mellette szól, hogy a másik oldal nem tudott megbirkózni a problémákkal, így ez: az örök filozófia jegyében történő gondolkodás a lehetőségünk a konstruktív továbblépésre.

Az egész mára kialakult helyzet azzal magyarázható, hogy a középkor végén fellépő krízist egyik oldal sem kezelte jól (sem a „régii,” sem az „új”). A középkor végén új feladatok bukkantak fel, megváltozott az ember önmagáról és a világról alkotott képe, új kategóriákra, új fogalmakra lett volna szükség. Ám ahelyett, hogy az újat a régihez illesztve egység jött volna létre, teljesen megbomlott az addigi egység is:

Egyfelől azok vallottak kudarcot, akik a „régii igaz” megóvása érdekében olyasmit is túlságosan védelmeztek, amit nem volt érdemes megőrizni. Ezzel elvették a feladatot, ami elé az igazság védelme állítja az embert. Azonban az új szószólói és képviselői is kudarcot vallottak, hiszen elvetették a súlykot a felfedezéseket, a nagy hatású gondolatokat, az új szempontokat illetően, és azt hitték, hogy minden új az egészet fenyegeti összeomlással. (99)

Nem lépett fel egy olyan nagy hatású gondolkodó, mint korábban Szent Tamás, aki kellő alázattal és kitartással összeegyeztette volna az új felfedezéseket a régi meggyőződésekkel, így nem alakulhatott ki egység. A régiek elutasították az újat, elzárkóztak előle, mert veszélyesnek titulálták a fennálló rendre nézve, az újak pedig túlbecsülték saját jelentőségüket, abszolutizálták az egészben betöltött szerepüket, lemondtak a régiről. A régiek képviselői, a keresztény filozófia így az újkortól kezdve stagnál, míg az autonóm rendszerfilozófia és a benne állandóan feltörő újabb és újabb irányzatok burjánzanak. Viszont ez is válsághoz vezet, mert olyat utasított el általa az ember, ami „tulajdonképpen életfeladata szempontjából éppen a legfontosabb – jelesül, hogy az üdvösségén munkálkodjék –, s az igazságot illetően is, aminek megőrzése elszakíthatatlanul össze van kötve üdvösségével” (109).

Hogy mire lenne szükség a helyzet helyreállításához, újjáépítéséhez? Schwarz szerint a *philosophia perennis* lehetne erre képes, hiszen az a valódi feltétlen „szolgálatában áll.” Helyesen kell viszonyulnia az autonóm rendszerfilozófia eredményeihez, az általa kidolgozott kritikai rendszert is fel kell dolgoznia, és tisztáznia kell, el kell határolódnia a „világnézet” fogalmától, ami alapvetően redukciót jelentene. Hisz bár úgy tűnik, hogy a keresztény filozófia is egy világnézetnek rendelődik alá, valójában mégis a bőséget képviseli – szemben az autonóm rendszerfilozófiával. Mindezek arra utalnak, hogy – és ez korunk és a jövő feladata – meg kell újítani, be kell indítani a *philosophia perennis* benső mozgását, így lépve egy új korszakba.

Schwarz kiindulási pontja, miszerint a keresztény filozófiához (mely fogalmat ő adottnak és egyértelműnek tekinti) kell visszanyúlni, valószínűleg elsöre nem elégséges mindenki számára, ám a későbbi fejtegetései alátámasztják, hogy miért érdemes ilyen talajra építenünk. A különböző tudományterületek abszolutizálása az Abszolútum helyett – amikor a filozófián belül és azon kívül is egy-egy uralkodó irányzatnak rendelte alá magát a gondolkodás, és közben az *egészről* elfeledkezett – mindenképpen kiemelendő még e fejtegetések közül, talán ez bír a legmeggyőzőbb erővel. Schwarz könyve érdekes szempontból tárja elénk szellemtörténetünk elmúlt néhány száz évét, olyan összefüggésekre világítva rá, amelyeket vizsgálnunk kell – hiszen gondolkodásunk jelene és jövőbeli alakulása a tét.

A kötet tehát jól körülhatárolható filozófiatörténeti reflexió – de nem úgy a mű bevezető szövegének a magyar filozófiáról vallott, tulajdonképpen az egész kötethez csak lazán illeszkedő elmélkedése. Itt a kötet fordítója, Szalay Máttyás, aki a magyarítás tekintetében kiváló munkát végzett, a magyar nyelvről és magyar filozófiai nyelvezetről, valamint ezek sajátosságairól értekezik. Elmondja, hogy a magyar filozófia lemaradottsága a történelem viharainak tudható be. Azon a megfigyelésen túl, hogy Szalay nem tud túllépni az Erdélyi János óta divatos sztereotípiákon, meg kell kérdezzük, hogy mit akart nekünk elmagyarázni az Előszóban. A schwarzi mű egészét figyelembe véve azonban erre azt kell válaszolnunk, hogy ez egy felszólítás, és akkor fog a magyar filozófia önmagára találni, ha visszatér az

„ősforráshoz, az Igéhez” (10). Ez egy szigorú, radikális kívánalom (mely az egész realista fenomenológiai mozgalmat jellemzi), ugyanakkor azonban rendkívül életszerűvé teszi ezt a bölcseletet.

Hoppál Kál Bulcsú